

Muhasebe Denetiminde Analitik İnceleme Prosedürlerinde Yararlanılan Mali Tablo Analizi Teknikleri

Yasemin Ezin¹

Özet

Güvenilir bilgiye ulaşmayı sağlayan denetim faaliyetinin sağlıklı yürütülebilmesi için işletme içi politikaların ve yönergelerin uygunluğunu test etmek amaçlı birçok kanıt toplama tekniği bulunmaktadır. Bu tekniklerden son yıllarda önemine dikkat çekilen analitik inceleme prosedürleri (AİP) işletme verilerinin değerlendirildiği farklı analiz yöntemlerini kullanarak denetimin ilgili aşamalarına katkı sunmaktadır. Denetçilerin analitik inceleme prosedürleri uygulamasında kullandığı teknikler arasında mali tablo analizlerinde kullanılan oran analizleri ve temel istatistikî analiz teknikleri bulunmaktadır. Bu çalışmada da AİP uygulamalarında kullanılan mali tablo analiz teknikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, denetçi açısından önemi, denetim sürecinde hangi aşamalarda kullanıldığı ve kullanım amaçları üzerinde durulmaktadır.

GİRİŞ

Ülke ekonomilerinin gelişimine büyük katkısı olan işletmelerin finansal gelişimleri işletmeler ile ilgili bilgi sahibi olmak isteyen kullanıcılar tarafından yakından takip edilmektedir. Bu nedenle dönemler itibari ile işletmeler tarafından sunulan finansal raporların niteliksel olarak, ihtiyaca uygun bir şekilde, anlaşılır, güvenilir, karşılaştırılabilir, tam ve tarafsız bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak günümüz şartlarında işletmelerin finansal yapılarının karmaşıklaşması, finansal tablolara olan güvenilirliğin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda işletmeler ve finansal tablo kullanıcıları açısından, finansal raporların bağımsız denetim aşamasından geçmesi finansal tablo verilerinin güvenilirliğini ortaya koymaktadır (Durmuş ve Taş, 2008:1). Denetim ile hata ve hilelerin tespitinin, tarafsız ve yetkili kişilerce yapılması hem şirket sahipleri hem yatırımcılar hem de diğer ilgili taraflarca istenilen doğru verilere güvenilir şekilde ulaşmayı sağlamaktadır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Sani Konukoğlu Sosyal Bilimler Yüksekokulu, yezin@adiyaman.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8068-6927

Güvenilir bilgiye ulaşmayı sağlayan denetim faaliyetinin sağlıklı yürütülebilmesi için işletme içi politikaların ve yönergelerin uygunluğunu test etmek amaçlı birçok kanıt toplama tekniği bulunmaktadır. Bu tekniklerden son yıllarda önemine dikkat çekilen analitik inceleme prosedürleri (AİP) hem işletme içi hem de işletme dışı verilerin çeşitli yöntemlerle karşılaştırılarak denetimin farklı aşamalarında uygulanarak denetime katkı sağlamaktadır (Bozkurt, 2012:151). Denetçilerin analitik inceleme prosedürleri uygulamasında kullandığı teknikler arasında mali tablo analizlerinde kullanılan oran analizleri ve temel istatistikî analiz teknikleri bulunmaktadır. Bu çalışmada da AİP uygulamalarında kullanılan mali tablo analiz teknikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, denetçi açısından önemi, denetim sürecinde hangi aşamalarda kullanıldığı ve kullanım amaçları üzerinde durulmaktadır.

Muhasebe Denetimi ve Finansal Tablolar

Muhasebe denetiminin literatürde farklı yönlerden bir çok tanımlamaları yapılmaktadır. Ancak denetimin tüm fonksiyonlarını bir araya getiren tanımlamanın yapılabilmesi pek mümkün olmasa da genel olarak “bir ekonomik birim veya döneme ait bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere olan uygunluk derecesini araştırmak ve bu konuda bir rapor düzenlemek amacıyla bağımsız bir uzman tarafından yapılan kanıt toplama ve değerlendirme süreci” olarak açıklanabilmektedir (Bozkurt, 2012:23). Denetim kavramının içerdiği ifadeler daha kapsamlı olarak aşağıdaki gibi ele alınmaktadır (Durmuş ve Taş, 2008:5);

- Denetim belirli bir ekonomik birim veya döneme ait finansal nitelikli bilgileri kapsamaktadır.
- Genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, işletme içi veya dışı politikalar, yasal dayanaklar, yönetimin başarı ve performans ölçütleri şeklinde önceden belirlenen ölçütlerle karşılaştırma sürecidir.
- Kanıtlara dayalı olarak delil toplama ve değerlendirme sürecidir.
- Objektif, bağımsız ve tarafsız olarak uzman ve bağımsız kişilerce yapılır.
- Değerlendirme süreci sonunda oluşturulan görüşler rapor halinde düzenlenir.

Denetim sürecinin ilk aşaması, genel denetim planının oluşturulması ve denetim planının hazırlanmasıdır. Finansal tablo hesap kalemlerinin denetimi ise ikinci ve en önemli aşamasıdır (Kardeş Selimoğlu vd., 2017:297). Denetçiler, işletmelerin finansal tablolarında yer alan hesapları “işletme yöneti-

minin iddiaları” çerçevesinde incelemektedir. Ancak bu bağlamda Türkiye Finansal Raporlama Standartları kapsamında tabloların denetimi yapılmaktadır. Denetçi finansal tabloları denetlerken aşağıdaki şu hususları (Güçlü, 2005:48);

- İşletmelerin sınırsız varsayılan ömründe tabloların geçici olduğu,
- Finansal tabloların mutlak doğruluk ve kesinliğinin olmadığı,
- Finansal tablolarda gizli yedek akçe hesaplarının olabileceği
- Enflasyon yansımalarının yeterince tablolarda görülmediğini bilmek durumundadır.

TMS/TFRS kapsamında raporlama yapan işletmelerin ise TMS 1 finansal tabloların sunuluşu standardı 10. maddesinde belirtildiği üzere tam bir set olarak ifade edilen zorunlu tutulması gereken beş tablo şunlardır;

- “(a) Dönem sonuna ait finansal durum tablosu,*
(b) Döneme ait kâr veya zarar ve diğer kapsamlı gelir tablosu,
(c) Döneme ait öz kaynak değişim tablosu,
(d) Döneme ait nakit akış tablosu,
(e) Önemli muhasebe politikalarını ve diğer açıklayıcı bilgileri içeren dipnotlar”

Finansal tabloların denetimi, genel olarak muhasebe denetiminin başlangıç noktası olup, bu denetimde mali tablolardaki dipnotlar, enflasyon uyarması, amortisman teknikleri, cari dönem ve bir önceki dönem karşılaştırmaları dikkate alınmaktadır (Güçlü, 2005:5). Finansal tablo denetimi bağımsız denetçilerin asıl faaliyet alanına girerken, uygunluk denetimi ise kamu denetçileri ve iç denetçiler tarafından yapılmaktadır (Kardeş Selimoğlu vd., 2017:16).

Finansal Tabloların Denetlenmesinin Amacı ve Denetim Testleri

Finansal Tabloların denetlenmesindeki amaçlar ise şu şekilde sıralanmaktadır (Usul, 2013:2-4)

- Denetim ile işletmelerin finansal tablolarının TMS’ ye ve diğer yasal mevzuatlara uygunluğunu ortaya koyarak paydaşları bilgilendirmekte aynı zamanda işletmelerin güçlü ve zayıf yönlerini tespit ederek önerilerde bulunduğundan **bilgilendirme amacı** bulunmaktadır.
- İşletmelerin kendi menfaatleri ve çıkarları doğrultusunda hazırlamış oldukları tablolar, finansal tabloların denetimi ile ortaya çıkmaktadır.

Denetim incelemesi sonucunda denetçinin görüşlerini bildirmesi sonucunda işletmeyle ilgilenen paydaş veya karar alıcıları kötü niyetlere karşı **koruyucu amacı** bulunmaktadır.

- Finansal tabloların denetime tabi olması, işletme sahip ve yöneticilerinin amaçlarına göre düzenlenmiş finansal tablolarda, işletme verilerinin, gerçeği yansıtmaması durumunda oluşacak hileli işlemlerin tespit edilebileceğinin bilinmesi nedeni ile denetimin **caydırıcı amaç** özelliği söz konusu olmaktadır.
- Denetimde, **işletme yönetimi iddialarının incelenmesi amacı** ile, işletmenin finansal tablolarında sunulan aktif ve pasif kalemler ile gelir tablosu kalemlerinin faaliyetler sonucunda oluştuğuna yönelik, “*var olma ve oluşum iddiası*”, işletmede gerçekleşen tüm finansal faaliyetlerin bir bütün olarak tablolarda yer aldığına yönelik “*bütünlük iddiası*”, bilanço tarihinde yer alan aktif ve pasif değerlerinin işletmeye ait olduğuna yönelik “*haklar yükümlülük iddiası*”, finansal tablolarda yer alan bütün hesap kalem değerlerinin doğru miktarda gösterildiğine yönelik “*değerleme ve dağıtım iddiası*”, işletmede muhasebenin temel işlevlerinin kaydetme, sınıflandırma ve özetleme işlemleri ile bu işlemlere ait dipnotların doğru hesaplarda ve anlaşılabilir olduğuna yönelik “*Sunuş ve Açıklama İddiası*” nı ortaya koymaktadır.

Muhasebe denetiminin tanımı ve amaçlarında da görüldüğü üzere işletme bilgi kullanıcıları için ilgi alanlarına göre denetim türleri üç farklı şekilde sınıflandırılmaktadır (Bozkurt, 2012:27-29):

- İşletmelerin finansal tablolarının, finansal durumu ve faaliyet sonuçlarını genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve standartlarına, yasal mevzuata uygun olarak doğru ve güvenilir bilgileri içerip içermediği konusunda bir görüş oluşturulmak için “**Mali Tablolar Denetimi**”,
- İşletmelerin kendi iç yapı kuralları (iç denetim) ve bunun dışında uyulması gereken yasal (devlet) kuralların denetimi (kamu denetimi) ile uygulayıcıların kurallara uyma düzeylerinin tespiti için “**Uygunluk Denetimi**”,
- İşletmelerin diğer denetimlerinden farklı olarak sadece muhasebe işlemleri ile sınırlı olmayan, işletmenin faaliyetlerdeki etkenlik ve etkinliğini ortaya koymaya çalışan “**Faaliyet Denetimi**” dir.

Denetim Testleri

Denetim sürecinin ilk aşaması olan denetim planının oluşturulması ve denetim programlarının hazırlanması aşamasında denetçiler finansal tabloların gerçeğe uygunluğunu ölçmek için “risk değerlendirme, kontrol testleri, işlemlere ilişkin maddi doğruluk testleri, analitik yöntemler, hesap kalanlarının detaylı incelemesi” şeklinde beş tür denetim testi uygulamaktadır (Kardeş Selimoğlu vd., 2017:264). Bu denetim testleri Kamu Gözetimi Kurumu tarafından yayınlanan Türkiye Denetim Standartları kapsamında Bağımsız Denetim Standartlarında da (BDS) yer almaktadır. Özellikle BDS 500 Standardında denetçinin, denetim kanıtları için anlamlı sonuçlara ulaşabilmesi için uygulanması gereken prosedürler şu şekilde belirtilmiştir.

“(a) Risk değerlendirme prosedürleri ve

(b) Aşağıdakileri içeren müteakip denetim prosedürleri:

(i) Kontrol testleri (BDS’lerin bu testleri zorunlu tutması veya denetçinin bu testleri yapmayı tercih etmesi durumunda) ve

(ii) Detay testlerini ve analitik maddi doğrulama prosedürlerini içeren maddi doğrulama prosedürleri .”

Denetçi tarafından denetim sürecinde “Kontrol Testleri (Uygunluk Testleri)” ve “Maddi doğruluk testleri” kullanılmaktadır (Kardeş Selimoğlu vd., 2017:298). Kontrol (Uygunluk) Testleri, işletmelerin iç politika ve yönergeleri ile uygulamalarını içeren kanıtların toplanmasına yönelik işlemler ve kanıt toplama teknikleridir. Bunlar; “Fiziki inceleme tekniği, belge inceleme tekniği, doğrulama (mutabakat sağlama) tekniği, gözlem tekniği, soruşturma tekniği, yeniden hesaplama tekniği, analitik inceleme tekniği, kayıt sisteminin yeniden izlenmesi (kayıt sürecinin incelenmesi) tekniği, göz atma (ilgili hesap kalemleri arasında ilişki kurma) tekniği” şeklinde sınıflandırılmaktadır (Durmuş ve Taş, 2008:86). Maddi doğruluğu araştırmak için yapılan işlemler ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Durmuş ve Taş, 2008:85):

- Varlığın fiziksel olarak bulunup bulunmadığının tespit edilmesi
- Muhasebe kayıtlarının doğru olup olmadığını tespit etmek
- Finansal tablolarda sınıflandırmanın doğruluğunu tespit etmek
- Kapanış işlemlerine yönelik kayıtların doğruluğunu tespit etmek
- Finansal tablo dip not bilgilerinin doğruluğunu tespit etmek.

Finansal tabloların denetim sürecinde birbirini tamamlayarak kullanılan kontrol ve maddi doğruluk testleri, her denetim çalışmasında muhakkak

uygulanması gereken testler iken bu testlerin amaçlarına ulaşılabilmesi için işlem testleri, hesap kalanı testleri ve analitik prosedürler uygulanmaktadır (Kardeş Selimoğlu vd., 2017:298).

İşlem Testleri: Denetçi bu yöntemle işletmenin yıl içerisindeki faaliyetlerinin iç kontrol amaçlarına uygunluğunu ve muhasebe kayıtlarındaki bilgilerin gerçekliğini, planlama aşamasındaki elde edilen bilgiler ile daha detaylı bir inceleme yaparak, mali tablolarındaki hata ve hile olasılığını tespit etmeye çalışmaktadır (Kaval, 2005:142). Eğer işlem testleri, işletmenin iç kontrol yöntem ve uygulamalarının doğru uygulanıp uygulanmadığını belirlemek amacıyla yapılıyorsa uygunluk testi için, işletme işlemlerinin belgelendirilmesi ve muhasebe kayıtlarına alınmasında tutar hatalarını belirlemek amacıyla yapılıyorsa maddi doğruluk testi için kullanılmaktadır (Kardeş Selimoğlu vd., 2017:298). Bu nedenle bu yöntem, çift amaçlı test olarak kabul edilmektedir.

Hesap Kalanı Testleri: Bu test, genel olarak finansal durum tablosunda yer alan hesap bakiyelerinin gerçeğe uygun olup olmadığına yönelik kullanılmaktadır. Maddi doğruluk testi için uygulanmaktadır.

Analitik Prosedürler:Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan Türkiye Denetim Standartları (TDS) içeriğinde yer alan Bağımsız Denetim Standartları kapsamında BDS 520 Standardı ile analitik prosedürler açıklanmaktadır. Bu yöntemde bir işletmenin mali bilgilerinin karşılaştırmalarına ilişkin aşağıdaki değerlendirmeleri kapsamaktadır (KGK, BDS 520,2023:7);

“*Önceki dönemlere ait karşılaştırmalı bilgiler.*

- *Bütçe veya tahminler gibi işletmenin beklenen sonuçları veya amortisman tahmini gibi denetçinin beklentileri.*
- *Benzer sektör bilgileri, örneğin işletmenin satışlarının ticari alacaklarına oranının, sektör ortalamasıyla veya aynı sektördeki benzer büyüklükteki işletmelerin oranlarıyla karşılaştırılması.*
- *Brüt satış kârı yüzdeleri gibi, işletmenin geçmiş verilerine dayanan tahmin edilebilir bir kalıba uyması beklenen finansal bilgi unsurları arasındaki ilişkiler.*
- *Ücret giderleri ile çalışan sayısı arasındaki ilişki gibi finansal bilgiler ve ilgili finansal olmayan bilgiler arasındaki ilişkiler”*

Yukarıda belirtilen işlemlerin yapılabilmesi için analitik prosedürlerde, bazı oran analizi teknikleri, istatistik analizler ile birlikte çeşitli analiz yöntemleri kullanılmaktadır.

Analitik İnceleme Prosedürlerinde Kullanılan Mali Tablolar Oran Analiz Teknikleri

Analitik inceleme, denetime tabi işletmelerin işlemlerinde ve hesaplarındaki sapmaların tespiti amacı ile cari dönem hesaplarının aylık/yıllık olarak randıman, verimlilik, etkinlik ve etkenlik, üretim, tüketim, kapasite kullanımı gibi verilerinin, bir önceki dönem işlem ve hesapları, bütçe verileri ve sektör ortalaması ile karşılaştırma yapılarak değerlendirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Usul, 2013:59). Analitik inceleme prosedürleri denetimin üç farklı aşamasında belirli amaçlar için kullanılmaktadır. Bu aşamalar ve amaçları aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Tablo 1. Analitik İnceleme Prosedürlerinin Denetim Süreci Aşamalarındaki Amaçları

Planlama Aşaması	<ul style="list-style-type: none"> * İşletmenin yapı ve faaliyetlerini anlamak * Doğal/kontrol riski etkileyen muhasebe işlemlerini ortaya koymak * Önemli muhasebe politikalarını anlamak * Önemlilik düzeyini belirlemek * Diğer uygulanacak denetim prosedürlerinin içeriğini ve zamanını belirlemek
Test Etme (Denetimin Yürütülmesi) Aşaması	<ul style="list-style-type: none"> * İşletmenin kayıtlarında var olduğunu iddia ettiği tutarları denetlemek
Denetimin Tamamlanma Aşaması	<ul style="list-style-type: none"> * İşletmenin mali tablolarının genel olarak değerlendirilmesi * Olası hatalara dikkat çekilmesi

Kaynak: Bozkurt, 2012: 152-155

Denetçi tarafından yapılacak olana analitik incelemelerde genel olarak, işletmelerin kısa ve uzun vadeli borç yapısı ile birlikte net çalışma sermayesinin yeterliliği, sermaye yeterliliği ve karlılık durumları üzerinde odaklanmaktadır (Usul, 2013:60). Denetim çalışmalarında analitik incelemeler için geliştirilen modeller ve yöntemler McKee E. Thomas (1989) çalışmasında şu şekilde özetlemektedir (Ergüden, 2020).

Tablo 2. Analitik İnceleme Prosedürlerinde Kullanılan Teknikler ve Yöntemler

Teknik	Uygulama Yöntemleri
A. İki nokta karşılaştırması	A1. Bir önceki yıla göre yüzde değişim
	A2. Bir önceki yıla göre dolar değişimi
	A3. Bir önceki yıla göre dolar ve yüzde değişimlerinin birleştirilmesi
B. Basit ussallık testleri	B1. Nedensel faktörler aracılığı ile hesap kalanlarının dolaylı olarak hesaplanması
C. Oran analizleri	C1. Bir önceki yılın oranıyla kıyaslama
	C2. Sektör oranıyla kıyaslama
	C3. Rakip işletmelerin oranlarıyla kıyaslama
D. Temel mali tablolar	D1. Bir önceki yılın temel mali tablo tutarları ile karşılaştırma
	D2. Sektörle karşılaştırma
E. Basit zaman serisi analizleri	E1. Grafik kontrolü aracılığı ile eğilimlerin incelenmesi
	E2. Belli bir dönem boyunca ortalama değişimlerin hesaplanması
	E3. Ağırlıklı hareketli ortalama
F. Finansal Tahminler	F1. Müşterilerin hazırladığı bütçelerin, sapmaların ve farkların açıklamalarının incelenmesi
	F2. Denetçilerin tahminler oluşturması ve önemli farklılıkları analiz etmesi
G. İstatistiksel zaman serisi analizleri	G1. Regresyon analizi
	G2. ARIMA (Box-Jenkins) yöntemi
H. Finansal ilişkilerin istatistiksel modelleri	H1. Regresyon analizi
	H2. Diğer matematiksel modelleme teknikleri

Kaynak: McKee ,1989; akt. Ergüden, 2020.

Denetçinin kullanabileceği analitik teknikler; “iki nokta karşılaştırılması, basit ussallık testleri, oran analizleri, temel mali tablolar, finansal tahminler, istatistiksel zaman serisi analizleri ve finansal ilişkilerin istatistiksel modelleri” olarak görülmektedir. Ayrıca bu analizlere ek olarak işletmenin muhasebe hesaplarına yansıyan işlemlerinin mantıklı olup olmadığını tespit etmek için, “mantıklık analizi” nin de yapılması gerekmektedir (Kaval,2005:146). Bu analiz tekniklerinden denetçi tarafından, mali tablolar analizinde en çok tercih edilen yatay-dikey analiz, trend analizi ve oran analizleridir. Kullanılan bu analizlerin denetim aşamalarındaki nitelikleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3. Denetim Aşamalarında Analitik İnceleme Prosedürlerinin Niteliği

Denetimin Aşamaları	Analitik İnceleme Prosedürlerinin Niteliği
Planlama Aşaması	Trend Analizi, Oran Analizi, Yatay-dikey Analizi
Test Etme (Denetimin Yürütülmesi) Aşaması	Oran Analizi (Hesap bakiyeleri arasındaki uygunluk için)
Denetimin Tamamlanma Aşaması	Trend Analizi, Oran Analizi, Yatay-Dikey Analizi, Ussallık Analizleri

Kaynak: Usul, 2013:61

Analitik inceleme prosedürlerinden biri olan “Ussallık Testleri”, işletmenin finansal (mali) niteliği olmayan faaliyet bilgileri (taşınan yolcu sayısı, oda sayısı gibi) doğrultusunda bir hesap kalemine ilişkin tahmini tutarların belirlenmesidir (Bozkurt, 2012:178). Denetim aşamalarında kullanılan diğer analiz tekniklerinden trend analizi, oran analizi, yatay (karşılaştırmalı) analiz ve dikey analizlerinin kullanım amaçları ve yöntemleri sırası ile başlıklar halinde aşağıda sırası ile ele alınmıştır.

Oran Analizi

İşletmelerin, finansal tablo hesapları arasındaki matematiksel ilişkileri sonucunda elde edilen bulgular, denetçiye işletmeler hakkında borç ödeme gücü, verimliliği ve karlılığı gibi konularda bilgiler üretmektedir (Kurt, 2014:152). Faaliyetlerin verimliliğini ve etkinliğini değerlendirmek ve faaliyetlerle ilgili yöntem uygulamalarını incelemek amacı ile yapılan denetim, performans (faaliyet) denetimi olarak adlandırılmakta olup, bu denetimdeki amaç işletmenin faaliyet sonuçlarını, verimlilik, karlılık ve ekonomik standartlarla karşılaştırarak, işletmenin belirlediği amaçlara ulaşip ulaşmadığı ölçmektir (Gücenme, 2004:135). Denetçinin özellikle; karlılık (finansal-ekonomik), verimlilik, ekonomiklik, kalite, yenilik ve bütçeye uygunluk kriterlerini dikkate alarak performans denetlemesi yapması beklenmektedir (Güçlü, 2005: 48). Denetim aşamasında, hesaplanan oranlar, geçmiş dönem verileri ile veya aynı sektörde benzer büyüklükteki işletmelerle ya da dönem başı plan ve bütçeler ile karşılaştırılarak, normal düzeyde olup olmadığına bakılmakta, eğer normal dışı sapmalar tespit edilirse ilgili hesaplar tekrar gözden geçirilmektedir (Kaval,2005:146). Oran analizinde genel olarak kullanılan oranlar, likidite, finansal yapı, faaliyet ve karlılık olarak karşımı-

za çıkmaktadır. Denetim açısından dikkate alınan oranlar aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo. Analitik İnceleme Prosedürlerinde Dikkate Alınan Oran Analizleri

Oran Analizleri	Oranlar	Formüller
Likidite Oranları	Cari Oran	Dönen Varlık/ KVYK
	Asit-Test Oranı	Dönen Varlık-Stoklar / KVYK
	Nakit Oranı	Nakit ve nakit benzerleri /KVYK
Finansal (Mali) Oranlar	Finansal Kaldıraç Oranı	Toplam Yabancı Kaynak/ Toplam Varlık
	Toplam Borç Oranı	Toplam Borç/ Öz Kaynaklar
	Kısa Vadeli Borçların Ağırlığı Oranı	Toplam Kısa Vadeli Borç/ Toplam Borç
	Maddi Duran Varlıkların Öz kaynaklara Oranı	MDV/Öz Kaynaklar
Faaliyet Oranları	Alacakların Devir Hızı Oranı	Satışların Maliyeti /Kredili Net Satışlar
	Alacakların Ortalama Tahsil Süresi	360/ Alacak Devir Hızı ya da Ticari Alacaklar/ (Kredili Satışlar/360)
	Borç Devir Hızı Oranı	Kredili Net Alışlar Tutarı/ Ortalama Ticari Borçlar
	Borçların Ortalama Ödeme Süresi	360/ Borç Devir Hızı
	Stok Devir Hızı Oranı	Satışların Maliyeti/Ortalama Stoklar
	Varlık Devir Hızı Oranı	Satış Gelirleri/ Toplam Varlıklar
	Dönen Varlık Devir Hızı Oranı	Satış Gelirleri/ Dönen Varlıklar
	Duran Varlık Devir Hızı Oranı	Satış Gelirleri/ Duran Varlıklar
	Öz Sermaye Devir Hızı Oranı	Satış Gelirleri/ Öz Sermaye
Karlılık Oranları	Brüt Kar Oranı	Ticari Faaliyetlerden Brüt Kar/ Satış Gelirleri
	Faaliyet Karı Oranı	Faaliyet Karı/ Satış Gelirleri
	Net Kar Oranı	Dönem Net Karı/Satış Gelirleri

Kaynak: Bozkurt,2012:173-178; Usul, 2013:63-70

Oran analizinde kullanılan likidite oranları işletmelerin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama gücünü, finansal (mali) oranlar, işletmelerin mali yapısını ve uzun vadeli borç yükümlülüklerini karşılama gücünü, faaliyet oranları işletme varlıklarının etkinlik derecesini, karlılık oranları ise işletmelerin yeterli düzeyde kar elde edip etmediğini ölçmek için kullanılmaktadır (Sağlar ve Akçalı, 2018: 84-85). Bu oranlar için kullanılan hesap kalemleri sadece bilançolardan elde edilmemekte ayrıca gelir tablosu hesap kalemlerinden de önemli düzeyde yararlanılmaktadır.

Trend Analizi

Trend analizinin literatürde yer alan bir diğer adı eğilim yüzdeleri analizidir. Bu yöntemde işletmenin finansal tablolarında yer alan her hesap kalemleri için baz olarak alınan yıla göre yüzdesel gelişim trendi hesaplanmaktadır (Çabuk ve Lazol, 2018:169). Finansal tablolarda bulunan hesapların yıllar içerisinde göstermiş oldukları eğilimlerin tespiti için trend analizi uygulanmaktadır. Böylelikle hesap kalemlerinin eğilimleri arasındaki uyum incelenerek, eğilim sapma farklılıklarındaki anomaliler ortaya çıkabilmektedir (Kardeş Selimoğlu vd., 2017:273). Denetçiler trend analizini kullanarak incelenen hesap kalemlerinin bir önceki dönem verileri ile, denetlenen cari dönemdeki olması gereken bakiyeyi tahmin ederek kayıtlarla karşılaştırmak ve olağan dışı bir değişim olup olmadığını gözlemlemeyi amaçlamaktadır (Çözeli, 2008: 5). Ancak analizin anlamlı sonuçlar üretebilmesi için temel (baz) alınan yılın her anlamda işletmenin faaliyetlerini yansıtacak normal bir yıl tercih edilmelidir (Çabuk ve Lazol, 2018:169). Bir bilanço hesap kaleminin göstermiş olduğu eğilim, denetçi için yeterli bilgi sağlayamayacağından, birbiri ile ilişkili hesap kalemlerinin eğilimlerinin karşılaştırılarak değerlendirilmesi analiz için daha faydalı bilgiler sağlamaktadır (Akgüç, 1995:340-341). Trend analizi regresyon analizi ve basit trend analizleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Regresyon analizi “tahmini yapılacak kalemin etkilendiği değişkenler üzerinde kurulmuş” olup, basit trend analizi ise “baz dönem” olarak kabul edilen hesap kalemleri tutarları “100” olarak kabul edilip izleyen dönemler baz dönem tutarına oranlanmaktadır (Bozkurt, 2012:166);

$$\text{Eğilim (Trend)Yüzdesi} = \frac{\text{İlgili hesabın izleyen dönemdeki tutarı}}{\text{İlgili hesabın baz dönemdeki tutarı}} \times 100$$

Yatay (Karşılaştırmalı) Analiz

Bir işletmenin finansal tablolarında birbirini izleyen dönemlerin demeydana gelen değişimlerin gözlemlenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması amacı ile kullanılan bir yöntemdir (Kardeş Selimoğlu vd., 2017:273). Bu

yöntemin uygulanması sonucunda analizin sağlamış olduğu en büyük avantaj, işletmenin yıllar içinde göstermiş olduğu büyüme ve küçülme gibi gelişmeler tespit edilebilmektedir (Elmas, 2017:150). Ancak bu yöntemde dikkate alınması gereken unsur enflasyon etkisidir. Enflasyon oranlarının yüksek olduğu dönemler ile inceleme yapılacak diğer dönemlerin gerçek durumu yansıtması söz konusu olmayacaktır. Bu durumda denetçiler tarafından incelenen dönemlerin enflasyon düzeltmelerine tabi tutulmaları gerekmektedir. Karşılaştırma analizinden istenilen yararlı bilgilerin sağlanabilmesi için tablolardaki veriler böylelikle enflasyondan arındırılmış olacaktır (Sağlar ve Akçalı, 2018: 83). Bu nedenle, fiyat dalgalanmalarının yüksek olduğu dönemlerde ve yıllarda, finansal tablo hesap kalemlerindeki artış ve azalışlar değerlendirilirken, oluşan farkların değerlendirilmesinde daha temkinli davranmak gerekmektedir (Akgüç, 1995:313).

Bu yöntemde sabit baz yöntemi ve hareketli baz yöntemi olmak üzere iki yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden sabit baz yönteminde ilk yıl baz alınırken (örneğin 2018,2019,2020 yılları hesap kalemleri karşılaştırılırken 2018 baz dönem alınarak, 2019-2018 tutar değişimi ve yüzdesel değişim; 2020-2018 tutar değişimi ve yüzdesel değişim hesaplanır), hareketli baz yönteminde her yıl kendinden bir önceki yıl ile (örneğin 2020-2019 tutar değişimi ve yüzdesel değişim, 2019-2018 tutar değişimi ve yüzdesel değişim) karşılaştırılmaktadır (Elmas, 2017:154-155).

Dikey Analiz (Yüzde Metodu)

Dikey Analiz finansal durum (bilanço) tablolarındaki aktif ve pasif toplamı içerisindeki hesap kalemlerinin nasıl dağıldığına ilişkin olarak ve gelir tablosundaki hesap kalemlerinin net satışlar tutarına göre dağılımının gözlemlenmesi açısından yapılan bir analiz tekniğidir (Sağlar ve Akçalı, 2018:83). Dikey analiz yapılırken grup toplamına ve genel toplamına göre iki türlü hesaplama yapılabilmektedir. Bu yöntemde kullanılan formüller şu şekildedir (Bozkurt,2012:172);

$$\text{Dikey Yüzde Analizi (Grup Toplamı)} = \frac{\text{İlgili hesap kaleminin tutarı}}{\text{Grup Toplamı}} \times 100$$

$$\text{Dikey Yüzde Analizi (Genel Toplamı)} = \frac{\text{İlgili hesap kaleminin tutarı}}{\text{Genel Toplam}} \times 100$$

(Toplam Aktif veya Toplam Pasif)

Bu yöntem diğer analiz yöntemleri ile karşılaştırıldığında iki önemli üstün yönü vardır. Bunlar (Akgüç, 1995:313).;

- Diğer yöntemlerden farklı olarak, yöntemde hesap kalemlerinin her birinin toplam içerisindeki yüzdesel oranı ve payı gösterilmektedir. Böylelikle hesap kalemlerinin toplam içerisindeki önem dereceleri ortaya konmaktadır.
- Diğer yöntemlerdeki veriler ile sektörde bulunan benzer işletmeler arasında anlamlı bir karşılaştırma imkânı sağlamazken, dikey analiz yönteminde elde edilen sonuçlar ile sektör işletmeleri arasında anlamlı karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Örneğin aynı sektörde bulunan iki şirketten, A işletmesinin 100 TL stokları, B işletmesinin 200 TL stoklarının olması iki işletme arasında anlamlı bir karşılaştırma olanağı sunmamaktadır. Ancak A işletmesinin stokları varlık toplamı içerisinde %10 iken B işletmesinde bu oranın %30 olması çok daha anlamlı sonuçlar ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Oran analizi işletmelerin belirli finansal verileri arasındaki ilişkileri analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu analiz, bir işletmenin finansal performansını ölçmek, trendlerini belirlemek, risklerini değerlendirmek ve finansal durumunu karşılaştırmak için kullanılabilir. Oran analizi bunların yanı sıra, işletmenin stok yönetimi, alacak tahsilatları, yatırım faaliyetleri gibi belirli faaliyetler hakkında da bilgiler sağlamaktadır.

Muhasebe denetiminde, oran analizi genellikle geçmiş dönemlerdeki finansal veriler ile mevcut dönem verileri arasındaki ilişkileri değerlendirmek için kullanılmaktadır. Bu sayede, işletmenin finansal performansındaki değişimler belirlenerek, olası riskler öngörülebilir. Örneğin, bir işletmenin net karının işletmelerin satışları doğrultusunda artmaması durumu, işletmenin karlılık potansiyeli hakkında, denetçilerin işletmenin finansal beyanlarında bir sorun olup olmadığı yönünde belirleyici rol oynamaktadır. Ancak oran analizi kullanılırken, yalnızca bir oranın değil birkaç oranın birlikte kullanılması gerekmektedir. Böylelikle işletmenin finansal durumu hakkında daha kapsamlı bir görünüm sağlanabilmektedir.

Bu çalışmada analitik inceleme prosedürleri uygulamalarının denetim aşamalarındaki amaçları ve bu amaçlar doğrultusunda uygulanan mali tablo analizi teknikleri ele alınmıştır. Denetimin planlama, test etme ve tamamlanma aşamalarının tümünde belirtilen amaçlar doğrultusunda oran analizi yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemde işletmenin likiditesi, mali yapısı, faaliyet yapısı ve karlılık yapısını ölçen oransal ifadeler denetçi tarafından tercih edilmektedir. Denetimin planlama ve tamamlanma aşamalarında oran analizi ile birlikte, trend analiz, yatay(karşılaştırma) analiz ve dikey (eğilim

yüzdesi) analiz kullanılmaktadır. AİP uygulamalarında kullanılan mali tablo teknikleri işletme içi verilerin sektörel veriler ile karşılaştırılmasına olanak sağlarken aynı zamanda sektörde benzer işletmeler ile karşılaştırma olanağı yaratmaktadır. Denetçiler tarafından finansal tablo kalemlerinin analizi sonucunda ortaya çıkacak olan bulgular doğrultusunda, karşılaşılan aşırı artış ve azalışlar ile ilgili hesaplar tekrardan gözden geçirilerek, denetim raporlarında sunulmaktadır. Böylelikle işletmenin iç ve dış paydaşları bu konuda ihtiyaç duydukları bilgilere ulaşabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgüç, Ö. (1995). *Mali Tablolara Analizi*. 9. Baskı, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.
- Bozkurt, N. (2012). *Muhasebe Denetimi*. 9. Baskı Alfa Yayınları, İstanbul.
- Çözeli, G. (2008). Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları: Analitik Prosedürler. *Mali Ufuklar Dergisi*, (43), 23-35
- Durmuş, C. N., Taş, O. (2008). *SPK Düzenlemeleri ve 3568 Sayılı Mevzuat Kapsamında Denetim*. 1. Basım, Alfa Basım Yayın, İstanbul.
- Elmas, B. (2017). *Finansal Tablolara Analizi*. 3. Basım, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Ergüden, E. (2020). Bağımsız Denetimde Analitik İnceleme Teknik ve Prosedürleri. Vergi Algı. Erişim Tarihi: 06/01/2023. <https://vergi.algi.com/bagimsiz-denetimde-analitik-inceleme-teknik-ve-prosedurleri>.
- Gücenme, Ü. (2004). *Muhasebe Denetimi*. 1. Basım, Aktüel Yayıncılık, İstanbul.
- Güçlü, F. (2005). *Muhasebe Denetimi İlkeler ve Teknikler*. 1. Basım, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kardeş Selimoğlu, S., Özbirecikli, M., Uzay, Ş. (2017). *Bağımsız Denetim*. 2. Basım, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Kaval, H. (2005). *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/LAS) Uygulama Örnekleri ile Muhasebe Denetimi*. 2. Basım, Gazi Kitabevi, Ankara.
- KGK, (2023). Türkiye Denetim Standardı. Bağımsız Denetim Standardı 500, BDS 520. Erişim tarihi: 05/01/2023. “<https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/10439/TDS-2023-Seti>.”
- Kurt, G. (2014). Denetim Programının Yürütülmesi. Kardeş Selimoğlu, S., Uzay, Ş. (Ed.). *Muhasebe Denetimi*, 133-160, 4. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- McKee, E.T. (1989). *Modern Analytical Auditing: Practical Guidance for Auditors and Accountants*, Quorum Boks. New York.
- Sağlar, J., Akçalı, G. Analitik İnceleme Prosedürlerinin Bağımsız Denetim Sürecine Etkisi. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 76-88.
- TMS, (2023). Türkiye Muhasebe Standartları. TMS 1, Erişim Tarihi: 02/01/2023. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TMS_TFRS_Setleri/2023/Kirmizi_Kitap/TMS_/TMS%201.pdf.
- Usul, H. (2013). Türkiye Finansal Raporlama Standartları Uygulamalı Bağımsız Denetim. 1. Basım, Detay Yayıncılık, Ankara.